

1. A romterület végleges rendezésének madártávlati képe

AQUINCUM POLGÁRVÁROS MŰEMLÉKI HELYREÁLLÍTÁSÁNAK TÁVLATI TERVE

Aquincum rommezeje műemlékállományunk kiemelkedő értéke. Nemcsak hazánk számára van nagy jelentősége, hiszen az antik római anyagi kultúra részét képezi, s így nemcsak népünk és hazánk „előtörténetének“, hanem az európai művelődéstörténetnek is fontos dokumentuma. Sok ezer érdeklődő — köztük számos külföldi — fordul meg évente Aquincumban, sajnos azonban azzal a kielégítetlen érzéssel távoznak, hogy nem kaptak annyi élményt, mint amennyit a — bátran mondhatjuk — európai híru antik építészeti együttes tulajdonképpen nyújthatna.

Aquincum mai állapota régi megoldatlan kérdése műemlékvédelmünknek. Ahhoz, hogy a jövőben elvégzendő tennivalókat felvázolhassuk, azoknak a tényezőknek a vizsgálatából kell kiindulnunk, amelyek mai állapotát előidézték.

Sajnálatos módon a napvilágra kerülő város újrakezdődő életével kapcsolatos tervekbe már születésükkor hibák csúsztak. A múlt század utolsó harmadában megkezdett feltárásokat vezető régészek — amellett, hogy a provincia valójában szerény székhelyének tudományos elvi rekonstrukciójához nemegyszer Pompejihez fordultak analógiáért — megfeledeztek olyan alapvető koncepciózus intézkedésekről, amelyek a továbbiakban a régészeti terület kínálta tudományos és műemléki lehetőségek kibontakozásához vezethettek volna. Természetesen ezt akkor sok minden akadályozta: az anyagiak hiánya, ill. egyoldalú felhasználása, a régészeti és műemléki kérdésekben egykori általános álláspont stb. Mindezek ellenére ebben az időben még lett volna mód rá, hogy az antik város új élete kedvezőbb feltételek mellett bontakozhasson ki.

Aquincum ugyanis akkor került napvilágra, amikor a települést sem az esztergomi vasútvonal, sem a HÉV vonala nem keresztezte, s a gázgyár sem foglalta el keleti, Duna parti oldalát. A területtel — városi birtok lévén — a főváros szabadon rendelkezett, de sajnos semmiféle korlátozó intézkedés vagy javaslat nem született a szakemberek részéről, az említett útvonalakkal kapcsolatban, sem a későbbi gázgyári lakótelep beépítési módjára vonatkozóan. Pedig abban az időben már hatósági jogok támogatták szakembereinket.

Hasonló szellem érvényesült a szétszabdalt romterületen belül is. A kezdeti régészeti feltárásokat végzők mintha befejezettnek tekintették volna munkájukat. Közvetlenül a napvilágra került antik objektumok tőszomszédságában építették meg múzeumukat. Ez a kezdetben szerény épület a későbbiekben fokozatosan bővült, s nemcsak a római város további feltárását akadályozta meg, hanem szinte alárendelte az antik épületeket az új létesítményeknek, amelyek archaizáló nyelve — ezt a HÉV állomás és később az áramelosztó épülete is átvette — igyekezett az antikvitás hangulatát kifejezni az eredeti objektumok helyett. A múzeumépület lett az antik város további „rendezésének” is az irányítója: a hozzávezető új út a városzerkezetbe egyáltalán nem illett bele, a romterület egyhangúságát feloldó vegetáció telepítésében pedig inkább romantikus, mint szakszerű, a jövőre tekintő szempontok szerint döntöttek. Így a múzeum és a körülötte kiterelvényesedett vegetáció szinte kettészelte a romterületet, az lett csak fontossá, ami a múzeum főhomlokzata előtt feküdt, a város keleti része érdektelenné vált. Ehhez járult maguknak az eredeti maradványoknak a fokozatos pusztulása, amit a szórványos, nem kellő felkészültséggel végzett megóvási munkák nem tudtak megakadályozni.

A felszabadulás után is sokáig ez jellemezte a város képét. Új motívummal „gazdagodott” azonban a terület: két új védőépülettel. Az egyik közülük nem is in situ anyagot takart, így valójában múzeumépület funkcióját töltötte be, s tovább csorbította a város eredeti jellegét.

Főleg a fiatalabb régészgeneráció néhány tagjának szorgalmazására azután — akik ismertetéseik során mindjobban meggyőződtek a romterület didaktikai értékeinek hiányosságairól — a város műemléki helyreállításának kérdése napirendre került. A főváros műemléki hatóságának akkori vezetője, Horler Miklós — felelevenítve Gerő László régi elgondolását, hogy tervpályázatot kell kiírni az antik város általános rendezésére —, tanulmányterv elkészítését javasolta a Műegyetem Építészettörténeti Tanszékével karöltve, ami azonban nem készült el adminisztratív okok miatt. A romkertet viszont bekerítették, és közlekedésrendjét — a kényszerű adottságokhoz igazodva ugyan — szabályozták. Ez feltétlenül hasznos volt, és a város rongálódásának gátat vetett. A továbbiak során Zádor Mihály a romterület különböző objektumainak helyreállítási módszereire tett javaslatot, úgyhogy ez év folyamán a BUVÁTI Műemléki Szakosztályán elkészülhetett az a terv, amely lényegében régészek és építészek több éves közös munkájának a gyümölcse.

*

A távlati terv három feladatsoport megoldására hoz javaslatot: a területrendezésre, az épületek műemléki osztályozására, a helyreállítás eszközeire és módszereire, tehát a nagy összefüggésekből indult ki a részletkérdések irányába.

Területrendezés

A távlati terv javaslata szerint el kell távolítani az antik város feltárt keleti oldaláról — az áramelosztó kivételével — az összes épületeket: a Záhony utca — Szentendrei út sarkán levő vendéglőt, a lőteret és a hozzá tartozó épületesoportot, az útkaparóházat, valamint a vasúti töltés északi oldalán fekvő Frindt vendéglőt —

a romterületen belül pedig a két újabb védőépületet. A jelenlegi múzeumépületet eredeti középrészére kell csökkenteni, épületszárnyából csak a portikusz marad meg oly módon, hogy hátfala is áttört, oszlopos elhatárolást kap. A múzeum és az így átalakított oszlopos tornác magas pódiumra kerül, amely az eredeti római szintig nyúlik le, ill. azon alapszik, s így környéke feltárható lesz. A megmaradó múzeumépületben tudomány- és kutatástörténeti kiállítás nyer elhelyezést, a portikusz pedig részben lapidárium, részben pihenő, a város körbe való áttekintését biztosító kilátó célját szolgálja. Az ily módon felszabadított terület a Záhony utca — a gázgyári lakótelep nyugati oldalán futó töltés — Pók utca — Szentendrei út határokkal képezi a jövőben az antik romterületet.

A közlekedés megoldása és ezzel együtt az antik város szétdaraboltságának megszüntetése érdekében szükség van : 1.) A jelenlegi Aquincum HÉV-állomás megszüntetésére, az állomásépület eltávolítására. Új megállóhelyek a Záhony utcánál és az amfiteátrumnál létesíthetők. 2.) A város nyugati felének felszabadítása érdekében az óbudai vasútállomáshoz vezető leágazás megszüntetése kívánatos, helyette a Filatori gáttól kell a vonalat indítani. 3.) Perspektivikus javaslatok : az országút és a HÉV pálya egymástól függetlenített átíveltetése az antik város felett oly módon, hogy alatta a római város eredeti maradványai egységesen érvényesülhessenek. Továbbá, az esztergomi vasútvonal töltésének hiddá való átalakítása (kívánatos) azon a szakaszon, ahol a sínpálya a várost keresztezi. A terv alternatív javaslatot is tartalmaz a HÉV-vonal vezetésére : a Filatori gát állomás áthelyezése a Szentendrei út keleti oldalára, a HÉV-vonal megszüntetése a Filatori gát állomás és Aquincum polgárváros amfiteátrum közötti szakaszon. Ez a tervezett új vonal a Duna-parton menne, a Gázgyárban meglévő pályán és a tervezett hídon, a vasútvonallal együtt haladna át a romterület felett, és az amfiteátrumot megkerülve kötne be a régi nyomvonalba, ill. ágazna el az óbudai vasútállomás felé. A Szentendrei út régi hibáját küszöbölne ki ennek az utóbbi javaslatnak a megvalósulása, mert a Filatori gát állomásnál levő vasút-közút szintben való kereszteződése megszűnne.

Az épületek javasolt szanálása és a közlekedési útvonalak rendezése lehetővé tenné a város keleti részének egységes műemléki együttesként való bemutatását, megtekintésének értelem szerinti rendet biztosítana, és megteremtené a nyugati városrész feltárásának előfeltételeit, végül kijelöli a szükségessé váló új múzeumépület helyét is.

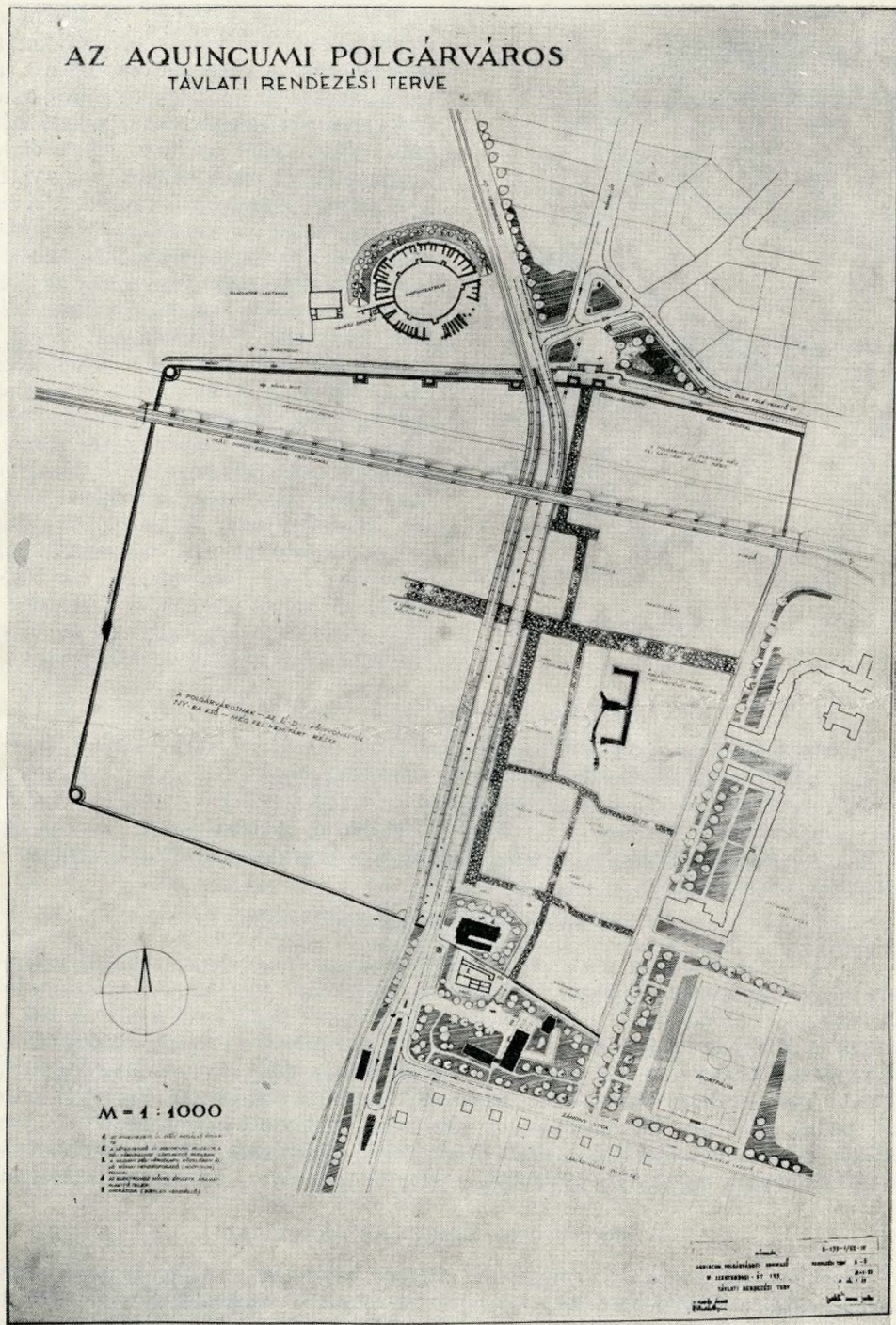
Az új múzeumot a Záhony utca — Szentendrei út sarkán létesítendő zöldterületen helyeznék el (az új HÉV megállóval szemben) az antik város déli falának tövében. Az áramelosztó épületét fasor és vegetáció választja el a műemléki területtől, amelynek bejárata a város déli kapujának közelében nyílik a romterületbe. Innen északi irányba a város eredeti útrendszerén át halad a látogató a város északi kapuján át, hogy a város megismerése az amfiteátrum megtekintésével fejeződjék be. A város északi fala közelében kisebb vendéglátóüzem nyerhet elhelyezést.

Az antik épületek műemlékvédelmi szempontok szerinti osztályozása

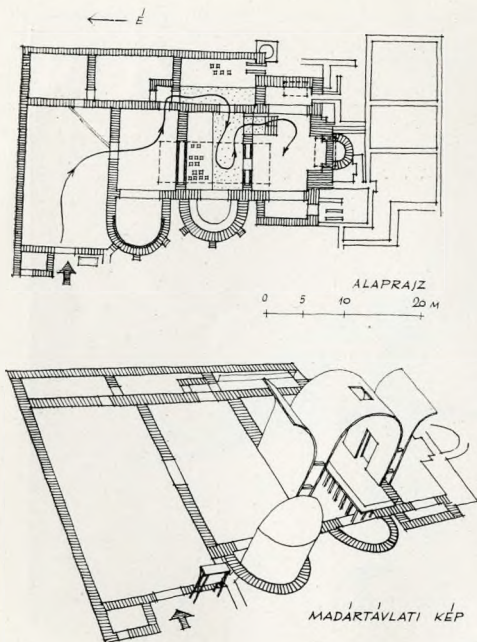
A távlati terv az egyes épületemlékek állapota, fontossága és az épülethez tartozó részletek értéke alapján javaslatot tartalmaz arra vonatkozóan, hogy milyen műemlékvédelmi tevékenységre van szükség állaguk megőrzése és didaktikus bemutatás céljából. Az épületek ilyen értékelése során 5 kategória alakult ki :

Az első csoport a teljes rekonstrukciót jelenti, tehát az eredeti objektum tömegalakításával is azonos formájú helyreállítást, ill. az épület egészét védő létesítményt, amely utal eredeti alakjára. Csupán egy objektumot lehet ilyen módon helyreállítani : a város északi kapujának és a hozzácsatlakozó aquaeductusnak egy szakasza — ez

AZ AQUINCUMI POLGÁRVÁROS TÁVLATI RENDEZÉSI TERVE

2. Aquincum területrendezése. Alaprajz

3. A nagy közfürdő helyreállítási javaslata

Az épületek helyreállításának módszerei

A helyreállítások módszere a tudományos és didaktikai szempontok együttes érvényesülését tartja szem előtt. Mivel egész városrész egyszerre elképzelt rekonstrukciójának javaslatáról van szó, lehetőség nyílik az egyes emlékek jellegzetességeinek bemutatása során arra, hogy a rommező kialakuló új „városképének” szempontjai érvényesüljenek. A különfajta rekonstrukcióknál és bemutatásoknál a következő elvek érvényesülhetnek:

Az építészeti funkció érzékeltetése

A város megtekintése ma a városszerkezetet és az épületalaprajzokat figyelembe nem vevő ötletszerűen kialakult útvonalakon közlekedve történik. A jövőben a közlekedés csak a római utcákon történhet, az épületeknél pedig csak a ház eredeti bejáratán át és annak megtekintése után a távozás ugyancsak a bejáraton keresztül. Az így rendezett közlekedés már magában elegendő ahhoz, hogy a városról és épületeiről legalább egy hatalmas plasztikus térkép vagy alaprajzi organizmus élményét keltse, nem pedig, mint ma, falmaradványok jól-rosszul megértett összefüggését. A római utcákon és az épületbejáratok mellett elhelyezendő magyarázó táblák tovább erősítik ezt a funkcionális tagoltságot és vezetik — vezetők nélkül is — értelmesen a látogatót.

A maradványok tömegszerű helyreállítása

Ezekben az esetekben a meglévő építészeti részletek: oszlop és pillérmaradványok, ajtó- és korlát-részletek, valamint falszakaszok kiegészítését javasoljuk oly mértékben, amennyire a rendelkezésre álló anyagi maradványok egyértelműen adatot szolgáltatnak.

nemcsak az antik város, de Budapest északi belépőjének városképi motívumául szolgálhatna. A második csoportba a javaslat azokat az épületeket sorolta, amelyek esetében részleges rekonstrukció hajtható végre, tehát azok, amelyek olyan tárgyi alappal rendelkeznek, hogy vertikális jellegű épületrészek mutathatók be. Ezek a romterület általános városképét befolyásoló részleges helyreállítások vagy egyszerű felállítások, vagy pedig az épület egyes tereinek, tömegrészleteinek érzékeltetését célzó létesítmények, végül a kiemelkedő védőtetők és védőépületek. Pl. a Victorianus-féle mithraeum, a ma-cellum, a nagy közfürdő, az amfiteátrum stb. A harmadik csoport épületeiben a részleges rekonstrukció a jelenlegi falakon túl tetemesen nem emelkedik (alaprajzi helyreállítás). A negyedik csoportba soroltak esetében csak falkonzerválásra van szükség, ill. lehetőség. Végül az ötödik csoportba tartoznak a város utcáinak és közcsatornáinak helyreállításával kapcsolatos munkálatok.

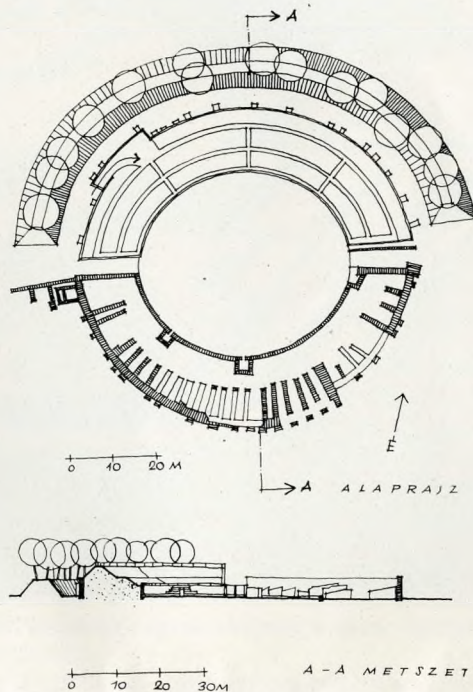
Az antik épületek térhatásának érzékeltetése

Több emlék építészeti rendszere módot ad arra, hogy igen kevés eszközzel a legszemléletesebb képet nyújtsuk az épületek belső térhatásáról, pl. a nagy lakóház és az egyik iparosház perisztíliumában antik udvar bemutatása, a macellum folyosóterének és a cardo utcaterének szakaszos rekonstrukciója, végül a legjellegzetesebb római térlefedésnek, a boltozatos rendszernek érzékeltetése a nagy közfürdőben és a kettős fürdőben (donga, ill. római keresztboltozat). Az effajta bemutatás didaktikai szempontból a legtöbbet mondó és tudományosan is alig vitatható, mivel az eredeti maradványok érintetlenül hagyásával a legtöbbet képes kifejezni az eredeti épületből, csupán másodlagos szempontok — a városképbe való beilleszkedés — miatt válhat kérdésessé. Mivel a romváros tömegszerűen az eredetinek még az illúzióját is csak nehezen képes felkelteni, és csak részletei utalhatnak az egykori összképre, a térformák szabatos megjelenése nem válik zavaró motívummá.

A város összképét teljessé teszi a vegetáció. „Zöld területek“ létesülnek — a gázgyári lakóteleptől elválasztó fasoron és élőszőnyegen kívül — a kettős fürdő udvarában, a nagy lakóház perisztíliumában és a lakóházak udvaraiban is.

*

A terv ismertetése azt is célozta, hogy Aquincum kérdését továbbra is napirenden tartssuk. Ha több részlete csak a nagyon távoli jövőben valósulhat is meg, az elképzelés egy része már a megvalósulás útján halad: a nagy közfürdő és az amfiteátrum kiviteli tervei készen vannak. Remélhető, hogy ezek sikeres kivitele maga után fogja vonni a többi javaslat megvalósulását is.

4. Az amfiteátrum helyreállítási javaslata